

TELEDELO IN PROSTORSKO-ČASOVNA ORGANIZACIJA BIVALNEGA OKOLJA¹

Povzetek. *S širjenjem rabe informacijske tehnologije se spreminja tudi prostorska in časovna organizacija dela in bivanja. Industrijski model njunega ločevanja, podobno kot urbanistični koncept prostorske organizacije mesta po značilnih conah, postajata neuporabna kot vodili za prihodnost. Delo se na novi podlagi ne le vrača na dom, temveč postaja zmeraj bolj porazdeljeno na številne lokacije in je vse bolj fluidno. Čeprav je delež zaposlenih, ki jim nova tehnologija omogoča teledelo na domu, še relativno nizek, pa se bo nedvomno povečeval. V razliko od glavne pozornosti, ki so jo doslej posvečali teledelu z vidika podjetniških interesov, avtor prikazuje - sicer še skromne domače in svetovne - izkušnje, predvsem z vidika možnosti nadaljnjega načrtovanja in graditve stanovanj in naselij. Namesto začetnih poenostavljenih predstav futuristov, se zdaj nakazuje vse bolj diferencirana slika z različnimi vzorci ureditve bivališča, soseske, mesta in podeželja. Močnejše družinske povezanosti spremljajo tudi nova nasprotja in napetosti zaradi dela na domu; oživljanja stanovanjske soseske in druženja v sosesčini pa je bilo manj kot se je pričakovalo. Redni odhodi na delo sicer upadajo, pač pa se povečuje število daljših potovanj. Izpraznjene prostore, zaradi nepričakovane zgodnejše odselitve mladih, bi lahko preuredili za prav tako nepričakovano teledelo na domu.*

Ključni pojmi: *teledelo, prostorska in časovna organizacija, bivalno okolje, informacijska in komunikacijska tehnologija, lokacija dela, stanovanje, fizična prisotnost, revitalizacija soseske, mesto in podeželje, urbanizem*

Uvod

V besedilu bom poizkušal prispevati k ozaveščanju o spremembah, ki vodijo k prežemanju (reintegraciji, hibridizaciji) delovnega in bivalnega okolja. Doslej je

* Akademik, dr. Zdravko Mlinar, zaslužni profesor Univerze v Ljubljani.

¹ Objavljamo skrajšano poglavje iz knjige avtorja, ki bo izšla pri Založbi FDV z naslovom *Bivalno okolje v globalni informacijski dobi*.

bila pozornost strokovne javnosti pretežno osredotočena na zorni kot podjetnikov in njihovih interesov. Tu pa bom dal prednost spremembam, ki jih na osnovi nove informacijsko-komunikacijske tehnologije prinaša teledelo, predvsem z vidika sprememb v prostorski in časovni organizaciji bivalnega okolja.

Ker imamo pri nas na tem področju še malo izkušenj, se bom večinoma opiral na dosedanja raziskovanja v razvitih državah Evrope in Severne Amerike. Hkrati pa bom tudi, vsaj deloma, uporabil nekatere podatke in izkušnje iz Mestne občine Koper in iz Republike Slovenije. Pri tem bom poizkušal razkrivati možnosti, da bi v načrtovanju stanovanj in naselij anticipativno upoštevali nove razmere. Hkrati želim pa tudi izpostaviti nekatere teoretsko pomembne razsežnosti dolgoročne preobrazbe in uveljavljanja informacijske družbe.

Vračanje dela v bivalno okolje

Ena najpomembnejših sprememb, ki jih z vidika prostorske organizacije družbenega življenja lahko pričakujemo v prihodnjih desetletjih, zadeva reintegracijo funkcij dela in bivanja. Gre za vračanje dela v bivalno okolje, tako v mestne stanovanjske predele kot na podeželje. Pri tem seveda ni mišljeno tradicionalno delo kmetov in obrtnikov, pač pa gre za nove pojavne oblike dela na domu, ki temeljijo na telekomunikacijski povezavi z delovno organizacijo in/ali drugimi akterji v širšem prostoru. Daljše zadrževanje doma, v stanovanjskih naseljih, pa bo verjetno vplivalo tudi na širjenje spremljajočih, komplementarnih aktivnosti, ki terjajo fizično prisotnost ljudi in več telesnega napora.

Vse večja razširjenost osebnih računalnikov in druge pisarniške opreme ter telekomunikacij zaposlenim omogoča, da sicer delajo doma, pa vendar ostajajo povezani s svojo delovno organizacijo oz. s pogodbenimi partnerji. Kaže, da bo vse več različnih storitev elektronsko dostopnih od doma, npr. posvetovanja z zdravniki, pravniki, pedagogi, nakupovanje, opravljanje bančnih storitev idr. V tem smislu nastajajo v bivalnem okolju nekakšni virtualni ali elektronski prostori, ki temeljijo na uporabi interneta in videotehnologij ter tako dopolnjujejo realne fizične prostore.

Glede na dosedanje mednarodne izkušnje, opravljajo teledelavci svoje delo bodisi v domačih pisarnah (in občasno v podjetju) bodisi v t. i. teledelovnih središčih ali "satelitskih pisarnah", ki so locirane na določeni oddaljenosti od glavnega sedeža podjetja, bližje njihovim domovom. V obeh primerih se - vsaj načeloma - zmanjšuje odvisnost teledelavcev od transporta in s tem njihova udeležba v prometnih zgoštvah in v onesnaževanju okolja. Vendar pa to, kot bomo še videli, ne velja za vse kategorije (tele)delavcev na domu.

Čeprav lahko pričakujemo razmah teledela šele na podlagi množične uporabe računalnikov na domu, je za opravljanje teledela včasih dovolj že telefon (Nilles, cit. v Shaw, 1996: 8). Z razširjanjem telefona in nato še drugih oblik telekomuniciranja, še zlasti pa interneta, hkrati s povečevanjem števila majhnih podjetij in storitvenih dejavnosti, je začela nastajati podlaga za nov tip prostorske organizacije vsakdanjega življenja, ki temelji na mrežni organizaciji dela.

Posameznik torej svojega dela ne opravlja več (le) na delovnem mestu, tam, kjer je zaposlen, temveč lahko tudi doma, v svojem (stalnem) bivališču, v svoji počitniški hiši, v avtomobilu, hotelu, v avtodomu ali prikolici v kampu, na letališču, v prostorih poslovne stranke oz. naročnika ipd.² Delo postaja vse bolj porazdeljeno v prostoru in v času, kar v angleški strokovni literaturi označujejo kot *distributed work*. Z vse večjo razširjenostjo elektronskih komunikacij se uveljavlja multikalnost, tj. hkratna prisotnost istih informacij na več mestih; le-ta pa vpliva tudi na večjo svobodo v izbiri bivanja ljudi.

Ker vrnitev dela na dom ne pomeni preprosto vračanja na staro, v predindustrijsko dobo, temveč predpostavlja visoko stopnjo individualizacije, se s tem nakazuje tudi potreba po novi, drugačni prostorski organizaciji bivališča.

Dejstvo, da prav v zadnjem času raziskovalci posvečajo vse večjo pozornost teledelu, vsaj navidezno prihaja v nasprotje z majhnimi deleži aktivnih prebivalcev, ki ga opravljajo. Ozaveščanje o možnostih in pomenu teledela pa se kljub dejstvu, da ne dosega najbolj optimističnih predvidevanj futuristov, vendarle povečuje. Praktična realizacija različnih programov terja več časa. Še daljši čas pa je potreben, da bi lahko določene razkrivali posledice, npr. z vidika načina naselitve ter z vidika razmerja med mestom in podeželjem ipd. Prav zato je tudi napovedovanje in planiranje nadaljnjega širjenja teledela v prostoru. Kot sta ugotovila Handy in Mokhtarian (1995: 99) so planerji doslej igrali včasih spodbujevalno, včasih pa tudi preprečevalno vlogo glede širjenja teledela in njegovih razvojnih posledic.

Čeprav se število teledelavcev na domu ne povečuje tako hitro (o tem tudi Mitchel, 1995), kot so prvotno predvidevali zlasti ameriški avtorji, je pri tem še pomembnejše, da se teledelo pojavlja v vse različnejših oblikah, na kar je opozoril že Peter Hall (1999: 176). Tu me zanima predvsem delo strokovnjakov, ki ga le-ti dalj časa opravljajo na domu (*part-time home work*). Gre torej za kategorijo delovne sile, ki deluje v informacijskih dejavnostih, in ki vse bolj deli svoj delovni čas na tri zelo različne tipe aktivnosti:

- na mirno delo na samem (branje, pisanje poročil),
- na sestajanje, srečanja z neposredno fizično prisotnostjo bodisi v pisarnah ali v konferenčnih in podobnih prostorih,
- na elektronsko komuniciranje, ki se pojavlja skoraj vsepovsod.

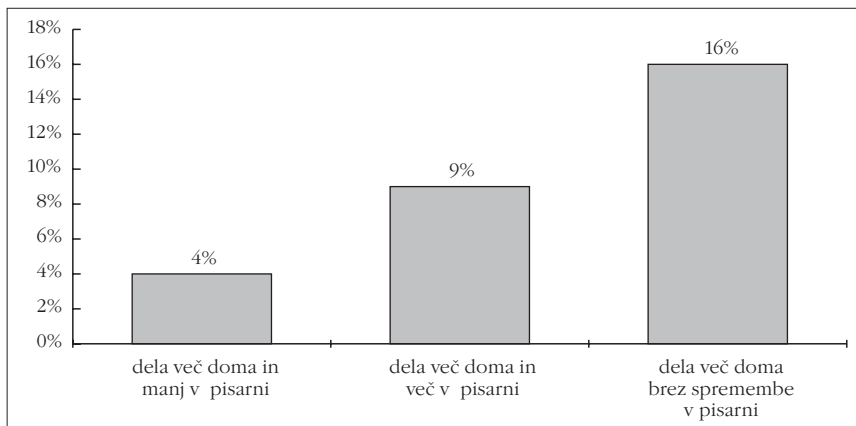
Zlasti prvo in tretjo vrsto dela je mogoče opravljati na domu, v dobro opremljeni domači pisarni, pa tudi lahko razpršeno na odmaknjenih, toda dostopnih lokacijah na podeželju. Gre za spontano težnjo k večji razpršenosti v prostoru, ki se spopada s planskimi usmeritvami in zahtevami za uveljavljanje bolj strnjene naselitve. Medtem ko smo doslej imeli v Sloveniji več opraviti z razpršenostjo naselitve, predvsem v smislu podaljševanja, inercije podeželsko-kmečke dediščine (na podlagi družinskega razpolaganja z zazidljivo ali nezazidljivo zemljo), pa se je zdaj pojavila težnja k razpršenosti na povsem drugačni osnovi. Teledelo oziroma delo na daljavo sicer pomeni bogato informacijsko vključenost v svetovna komunikacijska omrežja, vendar je ta vključenost zmeraj lažje dosegljiva, ne glede na lokacijo v prostoru.

---

² Prav sedaj nekatere letalske družbe, kot so *Lufthansa*, *Singapore Airlines* in *Cathay Pacific* uvajajo možnost uporabe interneta in s tem teledela v njihovih letalih - boeing 747-400.

Poleg tega pa ne gre preprosto za alternativo, saj več dela na domu ne pomeni avtomatično že manj dela na delovnem mestu. To sta prepričljivo prikazala Nie in Erbing (2000) na podlagi raziskave v ZDA.

*Delo vdira na dom, ne da bi se zmanjševalo v pisarni
(v ZDA)*

Odstotek rednih uporabnikov interneta (5 ali več ur na teden)

Vir: Nie, Erbing, 2000

Prehajanje dela na dom vpliva na vse vidike vsakdanjega življenja ljudi, tako da zabrisuje meje med delom in življenjem v domačem okolju, med javnim in zasebnim prostorom, med moškimi in ženskimi vlogami ipd. Čeprav ocenjujejo (Gurstein, 2001: 8-9), da npr. v Severni Ameriki danes že ena četrtnina delovnega prebivalstva opravlja del ali vse svoje plačano delo doma ali blizu svojega doma, pa to dejstvo še vedno ne vpliva na planiranje stanovanjskih naselij. Še vedno se opirajo na načelo delitve na domače in delovne aktivnosti, čeprav je takšna delitev za vse večji delež gospodinjstev že zastarela in presežena. Če se bo planiranje še naprej omejevalo zgolj na to, da upošteva delo le z vidika formalne zaposlitve, ne pa tudi (neplačanega) dela na domu in v stanovanjskih naseljih ter v mobilnih prostorih, bo postajalo vse bolj obrobno. Vsakdanja življenjska raznovrstnost že uhaja iz togo določenih kategorij dosedanje planerske prakse.

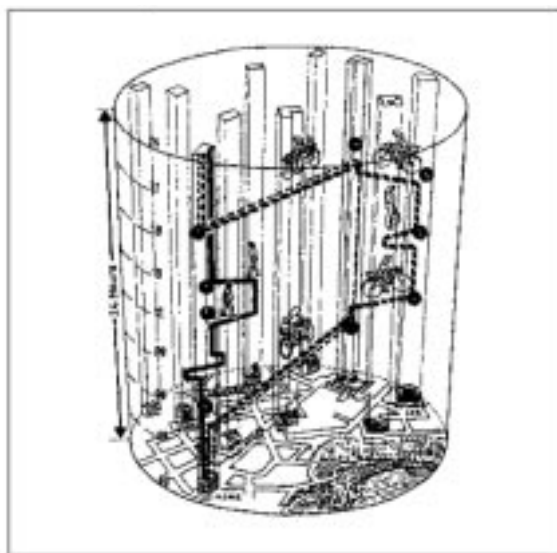
Prostorsko-časovni vzorec prisotnosti /gibanja teledelavcev

K boljšemu razumevanju sprememb, do katerih prihaja z razširjanjem teledela, lahko prispevamo tudi s tem, da uporabimo grafične predstavitve, kakršne so - najprej na Švedskem - izoblikovali v okviru časovne geografije. Pri tem gre za predstavljanje značilnih "časovno-prostorskih poti" posameznikov, npr. v 24 urah ali v daljših časovnih enotah. Le-te dobimo s pomočjo podatkov o tem, koliko časa se posamezniki zadržujejo na določenih lokacijah, recimo na domu, in kako potem -

hitreje ali počasneje, manj ali večkrat - prehajajo še na druge lokacije in se zadržujejo spet tam, npr. na delovnem mestu, v otroškem vrtcu, trgovini, in se nato vrnejo na izhodiščno lokacijo. Tako dobimo značilne časovno-prostorske profile posameznika za določen dan, kot je razvidno iz grafičnih prikazov.

Profil teledelavca značilno odstopa od klasičnega profila industrijskega delavca, pač glede na to, da svoj delovni dan - vsaj značilno - pogosteje preživi v bližini svojega bivališča.³ To nam kaže graf, ki ga je predstavil Paul Drewe. Vendar ga je treba razumeti kot poenostavljen model, ki izpostavlja razliko med teledelovnim in neteledelovnim dnevom. Ne vključuje pa celotnega dogajanja oziroma kompleksnejših sprememb v zvezi s teledelom.

Pot posameznika v časovno - prostorskem koordinatnem prostoru

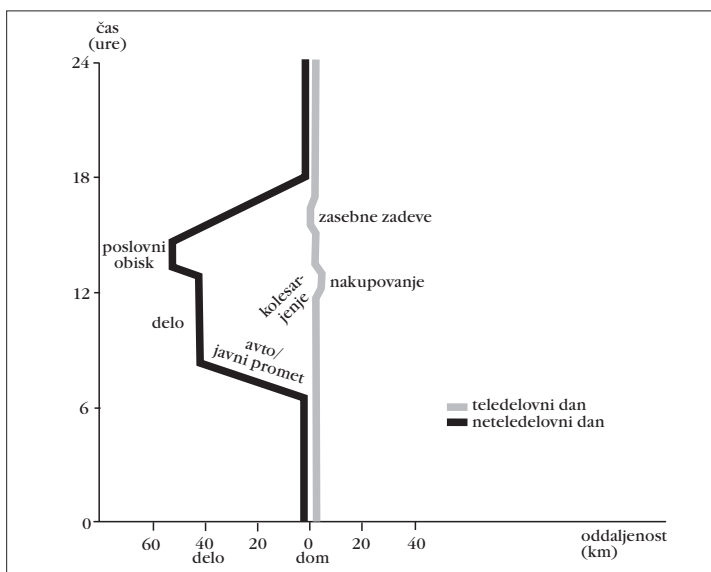

Vir: Lenntrop. Paths in space - time enviroments. Gleerup 1976. 164

---

³ Seveda sem pa že opozoril, da gre lahko hkrati s tem tudi za potovanja (toda manj redna, manj rutinska) na večje razdalje.

Časovno prostorski vzorec delovnega dneva

Vir: Paul Drewe. (<http://www.transformatis.org/ro/drewe.htm>)

Na podlagi opazovanja konkretnih primerov so še bolj razčlenjeno upoštevali tudi manjše prostore aktivnosti in gibanja posameznikov. Kot take so npr. tudi v grafičnih prikazih upoštevali prostorske okvire: delovno sobo, dom (bivališče), bližnje okolico in bolj oddaljene prostore. Tako so postali prepoznavni zelo različni prostorsko-časovni ritmi v delovanju oziroma vedenju posameznih teledelavcev na domu. Med njimi so razlike v tem, koliko časa - z bolj ali manj pogostimi prekinitvami - preživijo v delovnem prostoru, koliko v svojem bivališču (domu) ter v bližnji okolici, koliko pa daleč proč od doma. Pri tem gre za različne objektivne okoliščine, kot je npr. prisotnost oz. odsotnost otrok, in tudi za različne življenjske stile, kar se izraža npr. s tem, kdaj kdo začne ali konča z delom ipd. Informatizacija in globalizacija še povečujeta potrebo in možnost za vse večjo raznovrstnost življenjskih stilov ter individualizacijo časovno-prostorskih poti. To pa ima spet daljnosežne posledice za organizacijo življenja na lokalni ravni, npr. prometa, delovnega časa različnih lokalov idr.

Ne glede na vzorce značilne prostorske organizacije se lahko posamezniki v določenem času predvsem osredotočajo na svoje (plačano) delo, nakar se določen čas posvečajo svojim otrokom ipd.⁴ Značilno je, da si teledelavci v manjših stanovanjih - upoštevajoč seveda velikost družine - uredijo svoj delovni prostor v

⁴ Ob tem nekateri avtorji (Jereb, 1998) ugotavljajo, da glavna prednost teledela - za starše majhnih otrok - ni kombiniranje dela in varstva otrok, temveč večja prilagodljivost pri razporejanju delovnega časa.

sobah, ki jih sicer uporabljajo tudi za druge namene, npr. v spalnici, dnevni sobi in prehodnih prostorih ali pa so mobilni znotraj zgradbe.

Nasploh pa gre za nenehno časovno prilagajanje, tako da je prostorska organizacija teledela drugačna tedaj, ko je hiša prazna in je zaradi odsotnosti drugih družinskih članov doma mirno (morda tudi zvečer ali ponoči). Tedaj gre tudi za razširitev dela na vse stanovanje, ob prisotnosti otrok pa spet za prostorsko skrčenje in/ali umik.

Nasploh se z večjo telekomunikacijsko povezanostjo oziroma dostopnostjo (pri tem posebej izstopa raba mobilnega telefona, o čemer več kasneje) povečujejo možnosti za teledelo ali vsaj za opravljanje posameznih del tudi izven doma (hiše, stanovanja), na najrazličnejših lokacijah, v notranjih ali zunanjih prostorih. Pri tem raziskovalci celo razkrivajo, da teledelavci včasih ne želijo, da bi se srečevali z drugimi ljudmi "iz službe" (pri čemer bi se lahko zgodilo, da bi se srečali z njimi v času njihovega odmora, lahko tudi tedaj, ko imajo "v službi" uradni delovni čas). Sicer pa v širšem prostorskem merilu - kot kažejo evropske raziskave - teledelo nekaterim omogoča, da kljub dejstvu, da imajo opravka s pretežno informacijskimi opravili (ali pa prav zato!), ostanejo na svoji (ali partnerjevi) kmetiji ali pa vse leto živijo v svoji počitniški hiši.

Pomen in širjenje teledela pri nas

Splošne podatke o razširjenosti teledela pri nas so zbrali v okviru projekta Raziskovanje interneta v Sloveniji (RIS 2001, 2002) in z Anketo o delovni sili Statističnega urada RS, 2002.⁵ Pri tem je bilo ugotovljeno (Vehovar, Robinšak, 2002), da obseg teledela v Sloveniji v vsebinskem pogledu ne zaostaja za EU, kar velja predvsem za manj intenzivne in bolj neformalne oblike teledela. Glede na večino opredelitev teledela vidimo, da v Sloveniji teledelavci predstavljajo najmanj 5 % delovne sile. Če pa pri tem upoštevamo tudi dopolnilne mobilne teledelavce, ki sicer včasih niso vključeni v opredelitve teledela, pa teledelavci predstavljajo okoli 10 % delovne sile. Glede intenzivnejših (redno teledelo) in bolj formaliziranih oblik (izvajajo se z vednostjo ali v soorganizaciji delodajalca), pa so ugotovili, da Slovenija zaostaja.

V Sloveniji torej prevladujejo neformalne in dopolnilne oblike teledela. Tretjina teledelavcev je samozaposlenih ali so lastniki podjetij in zato delajo na daljavo samoiniciativno. RIS tudi ugotavlja, da je nekaj več kot polovica teledelavcev zaposlenih pri delodajalcu. Med zaposlenimi v podjetjih pa je le okoli 2 % oseb, ki so formalni teledelavci, tako da o njih poročajo tudi sama podjetja. Med teledelavci prevladujejo moški in tisti, ki so večinoma bolj izobraženi. Višji deleži teledelavcev se pojavljajo predvsem v osrednji slovenski regiji in okoli večjih slovenskih mest (Ljubljana, Maribor, Nova Gorica).

---

⁵ V angleškem jeziku izhajajo iz *commuters*, to so vozači, in *commuting*, to so njihovi dnevni prevozi na delo, kar se pri nas napačno označuje tudi kot dnevne migracije (pri migracijah gre za spremembo stalnega bivališča); ker pa telekomunikacijska povezava omogoča delo na domu kot delo na daljavo, ki nadomešča te prevoze, jo označujejo kot *telecommuting* ali kot *telework*, tj. teledelo.

Glede načina komuniciranja teledelavcev je bilo ugotovljeno, da le-ti večinoma (91 %) pošiljajo rezultate svojega dela s pomočjo interneta (e-mail, www, ftp ali wap), drugi pa uporabljajo bodisi neposredno elektronsko povezavo s podjetjem (neinternetni protokol) ali pa telefaks.

Še posebej pomembno pa je, da upoštevamo tudi prostore, v katerih teledelavci opravljajo svoje delo. V ožjem smislu delo na domu predstavlja tisto delo, ki se odvija v stanovanjskih prostorih; v širšem smislu pa gre sicer za delo na isti lokaciji, vendar v ločeni stavbi, tako da se delovni prostor pojavlja izven stanovanja, npr. kot domača delavnica ipd. Anketa o delovni sili (ADS, SURS, 2002) je vključevala le osnovno dejavnost doma (v stanovanju) v ožjem smislu. Pri tem so ugotovili, da doma, v bivalnem prostoru, dela skoraj 7 % oseb med delovno aktivnim prebivalstvom⁶.

Vehovar in Robinšak (RIS 2001) sta ugotovila, da je rast števila teledelavcev v Sloveniji vzporedna z rastjo uporabnikov interneta.⁷ Vloga teledela pa je še posebna pomena za ogrožene, omejeno mobilne kategorije ljudi oziroma invalide. Vprašanja v zvezi s tem sta Marjan Kroflič in Cveto Uršič (2002) predstavila v publikaciji Internet in invalidi.

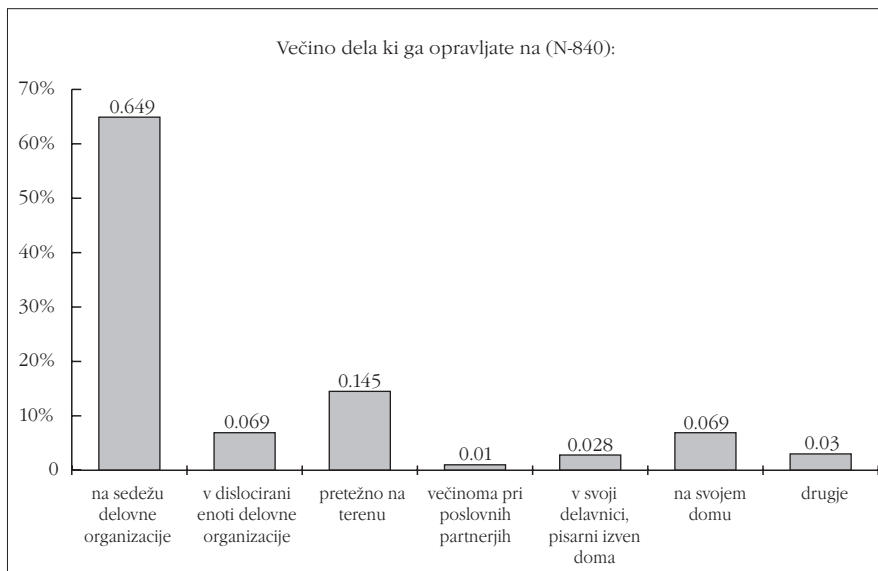
S pomočjo naše ankete v MO Koper je že Trček (1998: 97) ugotovil, da na območju te občine skoraj dve tretjini zaposlenih dela na sedežu delovnih organizacij (64,9 %), potem so tisti, ki delajo na terenu (14,5 %) ter na svojem domu (6,9 %), enak delež jih je tudi v dislocirani enoti (6,9 %) idr. Takšna slika prostorske razmestitve dela bo - glede na že nakazane dolgoročne trende - v bodoče postajala pestrejša. Pri tem je bilo ugotovljeno, da le 14,6 % višje in visoko izobraženih med zaposlenimi meni, da njihovega dela ni mogoče opravljati doma, pri samostojnih podjetnikih in obrtnikih pa je ta delež 35 % (prav tam).

⁶ Ob upoštevanju omejitve, da se podatki (SURS 2002) nanašajo le na osnovno dejavnost znotraj bivalnih prostorov, nam le-ti vendarle dajejo določen vpogled v današnje stanje, ki razkriva še razmeroma zelo nizke deleže delovno aktivnih prebivalcev.

⁷ Sicer pa avtorja razlikujeta dve osnovni kategoriji teledelavcev: tiste, pri katerih gre za redno teledelo, ki ga opravljajo več kot en cel dan v delovnem tednu, in tiste, ki teledelo opravljajo dopolnilno k tistemu na delovnem mestu in torej manj kot en delovni dan v tednu. Redno teledelo pa se zopet pojavlja kot teledelo doma, bodisi kot stalno (90% časa) bodisi izmenično (več kot en delovni dan, vendar manj kot 90% časa); ali pa gre za mobilno teledelo (več kot 10 ur na teden) in končno za t.i. SOHO (Small Office/Home Office) teledelo. V svetovnem merilu je teledelo najbolj razširjeno na Finskem, na Švedskem, Nizozemskem in v ZDA; dosti manj pa v sosednji Italiji in Avstriji.

Prostorska razmestitev dela v MO Koper, 1998

Vir: Trček, 1998

Iz ankete, ki smo jo izvedli v koprski občini 1998. leta sledi, da dela na domu 7 % aktivnih, medtem ko jih 23 % občasno "nosi delo domov". Kot glavno med ovrkami, ki zmanjšujejo možnosti, da bi posameznik delal na domu, navajajo pomanjkanje prostora za delo; sledijo še pomanjkanje ustrezne komunikacijske infrastrukture, prevelike motnje za okolje in neodobravanje sosedov. Dobra polovica jih je menila, da v njihovem poklicu ni moč opravljati dela na domu, petina pa jih tega (niti) ne bi želela (gl. več o tem Trček, 1999).

Ali si bo teledelo podredilo življenje na domu?

Razširjena raba informacijsko-komunikacijske tehnologije pa ne predstavlja le nekakšne podlage za oživljanje stanovanjskih območij, temveč v nekaterih pogledih deluje tudi nasprotno. Kot sem na splošno že nakazal, prihaja do internalizacije, ponotranjanja različnih aktivnosti, ki so se doslej odvijale v javno dostopnih prostorih, sedaj pa prehajajo na dom oz. v stanovanje ali pa jih prevzemajo nase različni avtomati. Tako npr. v mestih po svetu že ukinjajo bančne podružnice in trgovine, ki jih nadomeščajo storitve prek telefona, televizije in računalnika, npr. kot telebančništvo ali telenakupovanje neposredno od doma. Uvajajo tudi spremljanje porabe električne energije, plina, vode idr. v gospodinjstvu na daljavo (Remote Home Utility Meter Monitoring).

S prehajanjem različnih opravil v bivalne prostore, pa vendarle ne gre nujno le za praznjenje v zunanjih prostorih. V zvezi s tem prihaja do konfliktov, ker niti

sama stanovanja niti javni prostori (npr. za parkiranje avtomobilov) niso bili načrtovani tako, kot bi to terjalo vse bolj razširjeno teledelo na domu. Zadrega se torej pojavlja tako z vidika notranjih kot zunanjih prostorov.⁸

Kot je ugotovila že Gurstein (2001: 149), s tem ko dom postaja nekakšno telekomunikacijsko središče z možnostjo selektivnega odnosa do okolja, hkrati postaja bolj izoliran in tudi manj zaseben. S tem, ko več informacij vstopa v dom, stanovalcem ni več treba zapuščati doma zaradi številnih življenjskih zadev, hkrati pa je težko obvladovati ogromno količino informacij, ki pritekajo v dom. Tako dom za teledelavce izgublja naravo nekakšnega zavetišča (refuge), saj se tu hkrati pojavljajo tudi napetosti v zvezi z delom. Teledelavec postane izpostavljen pritiskom svojega dela ob vsakršnem času.

Čeprav je še marsikaj nejasnega o tem kako teledelo spreminja vlogo doma, je prav zgoraj navedeno zelo v ospredju. S tem, ko lahko informacije dobivamo na dom in se tudi družabno elektronsko povezujemo od doma, ne da bi nam bilo potrebno iti ven, javno življenje torej vse bolj vdira v dom.

Znani slovenski oblikovalec Dušan Podgornik, ki prebiva v svoji hiši na robu vasi Bonini, nedaleč od Bertokov pri Koprju, z lepim razgledom na širšo okolico, ugotavlja zelo podobno kot kažejo svetovne izkušnje. Po eni strani se zmanjšuje njegova odvisnost od mesta, saj lahko velik del svojih delovnih nalog in stikov s partnerji oz. strankami ureja s pomočjo elektronske pošte in telefona, svoje finančne zadeve lahko ureja prek računalnika in celo mobitela, ne da bi moral zaradi tega hoditi v mesto. Tu pa gre tudi za "časovno sproščanje" delovnih komunikacij, saj ga kličejo skorajda ob katerikoli uri dneva, npr. tudi ob petih popoldan, ko se sicer praviloma posveča svojemu sinu ali pa tudi ob osmih zvečer; klicali pa so ga tudi že ob enajstih zvečer ali celo ob polnoči. Delo postaja v vsakdanjem življenju prevladujoče in si podreja vse ostalo. Pri tem ugotavlja, da telekomunikacije s pomočjo elektronske pošte, pa tudi telefona, po svoje predstavljajo tudi obliko dehumanizacije. Že pri samem delu takšna komunikacija ne daje zelenega občutka gotovosti in zaupanja. V marsičem torej neposredni stik ostaja nenadomestljiv ("ne vidiš obraza, oči, in torej ogledala duše").

Sicer pa se umetniki na Koprskem še precej izogibajo računalnikom. Njemu osebno pa elektronske komunikacije - gledano funkcionalno - olajšujejo delovanje, tudi v širšem prostoru, v povezovanju z naročniki iz številnih krajev.⁹

V začetku je šlo za velika pričakovanja, da bo širjenje teledela na domu hkrati pomenilo tudi oživljanje stanovanjskih sosesk oziroma naselij. Vendar natančnejše raziskave - kot bomo še videli - tega niso prav jasno potrdile. Seveda pa je pri tem treba upoštevati, da se je do sedaj teledelo pojavljalo v kontekstu stanovanj in

⁸ Podobno kot so že doslej različne tehnološke inovacije povzročale zadrege in konflikte med prebivalci v bivalnem okolju (vzemimo npr. osebni avto ali pa pralni stroj, za katerega ni bilo ustreznega prostora v stanovanju), podobno se to pojavlja danes oz. se bo pri nas zaostrovalo predvsem v prihodnosti in zvezi z razširjanjem teledela na domu na podlagi nove informacijsko-komunikacijske tehnologije.

⁹ Drugo poklicno kategorijo blizu obravnavane tematike tvorijo arhitekti-projektanti. Iz stikov z njimi na območju obalnih občin pa ugotavljam, da večinoma še ne opravljajo svoje dejavnosti kot teledelavci na domu. Za to je več razlogov; nekateri celo izrecno poudarjajo, da hočejo ločevati svoje delo od zasebnega življenja. Eden od intervjuvancev pa mi je prikazal, da je najuspešnejša takšna delitev, da v "službi" opravi glavne komunikacije in usklajevanja na sestankih, sicer pa nemoteno dela doma.

so sesek, kakršne so gradili na osnovi funkcionalističnega modela prostorske organizacije, v okviru katere so stanovanjske soseske imele enonamenski značaj. Če se bo torej v bodoče spreminjalo že samo izhodišče planiranja, ki se danes že usmerja k "mešanim strukturam", lahko pričakujemo tudi drugačne učinke teledela na domu. Za sedaj pa so raziskave, predvsem v Severni Ameriki, ugotavljale, da gre pri teledelu bolj za razširjanje in prostorsko ter časovno prevladovanje dela nad drugimi aktivnostmi. Gre za nekakšno podreditev in za instrumentalizacijo osebnega življenja in domače sfere v odnosu do privrženosti delovnim oziroma poklicnim aspiracijam. Podobno pa se nakazujejo tudi spremembe glede javnega delovanja.

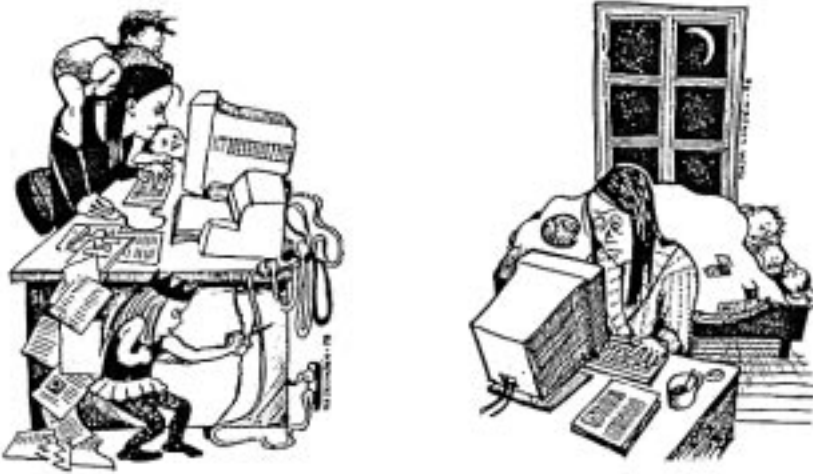
Pri tem ne gre le za nekakšno pridobitniško stremeljenje k vse večjemu zaslužku, temveč gre - v kontekstu globalizacije - tudi za ujetost v vse večjo konkurenčnost. Le-ta ni omejena le na gospodarsko sfero, temveč se razširja tudi na področja znanstvenega raziskovanja, kulturnih in izobraževalnih aktivnosti idr. To pa pomeni, da zmanjkuje časa za druženje in rekreacijo v bližnjem okolju. Delo se ne meri več predvsem z delovnim časom, temveč z opravljenimi nalogami, kar pa razširja vpletenost v delovne obveznosti na ves dan. Kot ugotavlja Izolan Igor Furlan, ki deluje kot strokovnjak v Silicijevi dolini, to pomeni tudi delo zvečer in ponoči, dostikrat gre za hkratno vključenost v različne projekte z opredeljenimi roki ipd. S tem, ko delo vdira v vse vidike življenja na domu, se tudi to spreminja in dobiva nekakšen utilitaren pomen (Gurstein, 2001).

Fizična prisotnost in osebna nedostopnost

Teledelo ne pomeni preprosto vračanje teledelavca v prostorsko nediferencirano družinsko skupnost in splošno zbližanje družinskih članov. Koncentrirano umsko delo zahteva tudi v povsem neuradnem družinskem kontekstu prostorsko (iz)ločevanje oziroma osamitev za določen čas. To pomeni, da se z vračanjem na dom še zaostrijo problemi zaradi neskladja med fizično prisotnostjo teledelavca in še zlasti teledelavke na domu in njegovo/njeno osebno nedostopnostjo za druge družinske člane, zlasti za otroke. Kot bomo videli gre za značilno neskladje med spontanostjo družinskega življenja in možnostjo nemotenega plačanega, poklicnega (tele)dela na domu.¹⁰

---

¹⁰ Na takšen problem smo naleteli v koprskem naselju Šalara, kjer si je slikar ogradil svoj delovni prostor v stanovanju, in to zaradi varnosti pred nezaželenimi posegi otrok. Če smo dosledni, v tem primeru sicer gre za značilno zadrego v zvezi z delom na domu, vendar pa klasično slikarjevo delo ne moremo šteti za teledelo; pač pa to lahko postane z uporabo informacijsko-komunikacijske tehnologije.

Teledelavka - mati in problem izključevanja

Vir: Linden, 1998

Teledelo je torej že glede na nekatere domače izkušnje, še zlasti pa glede na raziskavo na Švedskem (Wikström, Linden, Michelson, 1998), izpostavilo tako potrebo po povezovanju kot ločevanju. Do sedaj značilna fizična ločenost delovnega mesta in bivališča je utrdila razmejitev obeh življenjskih sfer kot nekaj samoumevnega. Sedaj pa se mora s teledelom na domu, torej s fizično prisotnostjo, iskane optimalne organizacije bolj opreti na določena pravila, ki jih je treba uveljavljati v medosebnih odnosih tudi znotraj bivališča.

To bo terjalo v bodoče vse večjo obzirnost in spoštljivost do različnih individualnih življenjskih ritmov, kar pa bo težko dosegljivo zlasti pri otrocih, katerih vedenje je bolj spontano. Zato bo izzivalno neskladje med fizično prisotnostjo v bivališču in nedostopnostjo posameznika za družinske člane povzročalo določene napetosti in konflikte.

To neskladje nasploh vse bolj stopa v ospredje tudi na ravni naselja, ker se povečuje gostota naselitve. S tem, ko se fizična distanca med posamezniki zmanjšuje, pa dobivajo pomen (kulturne) norme, ki vse bolj uravnavajo in določajo (zadržano) vedenje prebivalcev.

Na podlagi raziskav o delu in teledelu na domu izstopa ugotovitev, da so prednosti dela na domu nižji stroški nasploh (prevoz na delo), manjša potreba po (pisarniških) prostorih, boljša izraba opreme, večja produktivnost; večje možnosti zaposlovanja telesno prizadetih, krepitev družinskih stikov, boljša izraba prostega časa (več fleksibilnosti v razpolaganju s časom) in na splošno fleksibilnejše delovno razmerje, možnost večje osamosvojitve delavca (opravljanje dela za več naročnikov) ipd.

Po drugi strani pa gre za novo prakso, ki - niti na lokalni niti na državni ravni in ne mednarodno - še ni ustrezno pravno regulirana, še zlasti glede na dozdej

veljaven urbanistični pravni red, ki določa primerno vrsto aktivnosti za stanovanjska območja (t. i. coning), in glede standardov, ki sicer veljajo za delovna mesta (glede površine, varnosti pri delu ...). Olajševalna okoliščina je v tem, da so nove oblike dela na domu večinoma nemoteče za (širšo) okolico, lahko pa prihaja do motenj in konfliktov znotraj družine oz. gospodinjstva (npr. otroci imajo drugačen življenjski ritem).

"Službeno"delovanje, družinsko življenje in oživljanje sosesčine

Krepijo se kulturne (pa tudi pravne) norme, ki terjajo spoštljiv odnos do individualne in družinske zasebnosti na domu. "Službene zadeve" naj bi predstavljale ločeno sfero delovanja, tako da z njimi ne bi posegali in obremenjevali osebnega in družinskega življenja. Pretežno nezapisana pravila, ko gre za spodobnost, obzirnost in spoštljiv odnos do drugih stanovalcev, večinoma določajo in regulirajo naše ravnanje. V preteklih desetletjih se je utrdila norma o neprimernosti (celo nedostojnosti) mešanja službenega delovanja in osebnega oz. družinskega življenja. To se izraža tudi objektivno v tem, da praviloma ne prihaja več do grupiranja bivališč zaposlenih v istem podjetju na enem mestu. Zdaj pa se pojavlja nejasnost glede na prav nasprotni trend, ko gre za teledelo na domu. S tem prihaja do prepletanja obeh sfer, npr. glede rabe in lastništva opreme (računalnik, faks), plačevanja elektrike, uporabe prostorov idr.; gre za vdiranje določenega nadzora, včasih celo že videonadzora na daljavo, poslovnih srečanj v bivalnih prostorih ipd.¹¹

Teledelo lahko pomeni, da eden od staršev ali oba manj časa preživita na delovnem mestu, v tovarni ali pisarni, izven bivališča in bivalnega okolja družine. Prav takšna odsotnost - še zlasti z večanjem deleža zaposlenih žensk in z večanjem deleža zakonskih parov, pri katerih je na prvem mestu poklicna kariera obeh zakoncev - je doslej predstavljala enega glavnih razlogov za (samo)destruktivno vedenje mladih (poleg odvisnosti od prepovedanih drog tudi mladinska delinkvenca, vandalizem, alkoholizem idr.). Ti problemi pa ne zadevajo le mladih in njihovih svojcev, pač pa na številne načine - kot smo ugotavljali z intervjuji - tudi življenje drugih stanovalcev v ožji in širši okolici.

Teledelo na domu se torej pojavlja kot nova možnost, ne le z vidika podjetniških interesov in racionalizacije poslovanja, temveč tudi z vidika preseganja praznine, ki jo otroci doživljajo v svojem domu.

Z večjo prisotnostjo na domu se zmanjšuje značilna dosedanja razpršenost aktivnosti, tako da lahko - kot nakazujejo švedski raziskovalci - računamo na prehanje od policentričnega h koncentričnemu prostoru vsakdanjega življenja. Vendar se zdi, da je takšen sklep preuranjen, saj gre nenehoma tudi za izzive v nasprotni smeri, tako kot nam to kaže raba mobilnega telefona.

Za sedaj - tudi v mednarodnem merilu - še ni povsem jasno, koliko bo večje zadrževanje teledelavcev na domu prispevalo k oživljanju dogajanja v sosesčini oz.

---

¹¹ To je opazno že v primerih, ko sicer gre za delo na domu, četudi ne za teledelo; celo v novozgrajeni poslovno-stanovanjski coni v Izoli sem se oglasil na naslovu arhitekta, kjer se je izkazalo, da sem vstopil v hišo skozi vhod iz ulice v družinski in ne v poslovni del hiše.

soseski. Pomembna pa je tudi že sama fizična prisotnost (staršev) čez dan, saj se s tem povečuje varnost v naselju. Kot presenečenje se pojavljajo ugotovitve, da se tudi v naseljih, kjer so bili na voljo ustrezni prostori in naprave za rekreacijo, delavci na domu le-teh včasih niso posluževali in so predvsem čutili potrebo, da gredo ven iz bližnjega okolja. Do podobnih ugotovitev je prišla v svojih raziskavah Sherry Boland Ahrentzen. Večina tistih, ki so začeli delati na domu, niso kaj več poznali svoje sosede niti se niso čutili bolj navezane na svoje sosese.

Tudi Wikström, Linden in Michelson (1998: 177) svarijo pred preveč pavšalnimi pričakovanji, ki jih imajo načrtovalci, da bo teledelo oživilo predmestja, pomagalo zaustaviti praznjenje redko poseljenih območij ter prineslo nove spodbude na ta območja. Pri tem je mišljeno, da bo živahno naselje z veliko prisotnimi ljudmi nadomestilo družabnost in stike s kolegi na delovnem mestu. V nasprotju od takšnih pričakovanj so omenjeni raziskovalci razkrivali, da so številna naselja čez dan dejansko prazna in zapuščena, teledelavce same pa povsem prevzame njihovo delo. Celotna otroška igrišča so čez dan prazna, saj so otroci v vrtcih in šolah.

Če s sociološkega vidika upoštevamo, kako močna je dolgoročna težnja k individualizaciji družjenja, potem ni realno pričakovati, da bi sosedje lahko nadomestili kolege iz službe. Pač pa teledelavci - v današnjih razmerah, ko je še večina delovno aktivnih v stanovanjskih naseljih čez dan odsotnih - dejansko prevzemajo vlogo čuvajev in prispevajo k večji varnosti v svojem bivalnem okolju.¹²

Če prihaja v sosesčini do stikov, pa teledelavci včasih vendarle pomagajo drugim krajanom s svojim znanjem v računalništvu, pošljejo jim elektronsko pošto ipd. Pri nas postaja to pomembno še zlasti na podeželju. Raziskave v svetu pa so že pokazale, da tisti teledelavci, ki so adaptirali svoje počitniške hiše za stalno bivanje ali so se vselili v novo hišo na podeželju, večinoma želijo vzpostaviti dobre odnose z ljudmi v kraju, in da jih le-ti tudi sprejmejo medse.

Prostorska razpršitev, zaupanje in nadzor na daljavo

Tudi za naše razmere je potrebno opozoriti na ugotovitve dosedanjih raziskav, da se - vsaj z vidika delodajalcev - kot eden glavnih argumentov proti teledelu pojavlja bojazen pred izgubo nadzora nad zaposlenimi, ki ne bodo več neposredno fizično prisotni. Gre pravzaprav za dve vprašanji:

1. Ali večja prostorska razpršenost dejavnosti - na današnji stopnji razvoja tehnologije - že sama po sebi pomeni tudi manj nadzora?
2. Ali se spreminja tudi potreba po nadzoru zaposlenih glede na samo naravo dela?

V zvezi s prvim vprašanjem lahko odgovorimo, da se že danes prakticira zelo učinkovit nadzor tudi na daljavo, t.i. telenadzor. Bližina in oddaljenost tudi v tem pogledu izgubljata svoj dosedanji pomen - tako v lokalnem kot v globalnem merilu (s sedeža podjetja v Kaliforniji zlahka nadzorujejo vnašanje podatkov v računalnik na Irskem ali na Filipinih ipd.).

¹² *Takšno vlogo pa omejuje dejstvo, da dostikrat nimajo dobrega pregleda nad tem, kaj se dogaja v njihovi okolici, različno, glede na tip poselitve.*

Pa tudi ne glede na oddaljenost in razpršenost se spreminja potreba in možnosti za nadzor zaposlenih ter način in pogostost nadzora. Čim bolj gre za ustvarjalno dejavnost, ki temelji na osebni motiviranosti, tem manjša je potreba po sprotnem, neposrednem, operativnem nadzoru in vse bolj gre le za nadzor in sankcioniranje končnega rezultata določene naloge.

Obe zgoraj navedeni temi odpirata široke perspektive za delo na domu v prihodnosti. Ko gre za rutinska opravila, je tudi nadzor na daljavo lahko učinkovit. Ko gre za samostojno, ustvarjalno dejavnost, pa smo ugotovili, da sprotni operativni nadzor niti ni potreben.

To potrjujejo tudi že omenjene izkušnje, zlasti nekaterih računalniških podjetij (npr. Harpha d.o.o. v Kopru), katerih programerji večinoma delajo doma; enkrat tedensko ali po potrebi se dobijo na sedežu podjetja, pregledajo opravljeno delo in se dogovorijo o nalogah, ki jih čakajo. Za vnaprej. Z opredeljenimi nalogami so potem ti posamezniki - strokovnjaki povsem samostojni pri organiziranju svojega dela v času in prostoru.¹³

Še bolj velja to za raziskovalce v Znanstvenoraziskovalnem središču Koper, ki prevzemajo svoje naloge na daljši čas; pri tem pa - z urejenim dostopom do njihovih podatkov prek interneta - tudi lokacijsko niso vezani ne na sedež institucije v starem mestnem jedru ne na svoje stalno bivališče, temveč lahko delajo "kjerkoli in kadarkoli". Takšno prostorsko-časovno sproščanje torej daleč presega vse dosedanje spremembe, ki so vplivale na večjo fleksibilnost pri delu. S širjenjem dejavnosti v okviru nastajajoče Primorske univerze se bo še hitreje povečevalo število takšnih teledelavcev, hkrati z vsemi - za sedaj še nedomišljenimi - posledicami za prostorsko-časovno organizacijo vsakdanjega življenja v koprski občini (nove možnosti za revitalizacijo podeželja idr.).

Čim bolj se zmanjšujejo možnosti za neposredno, operativno kontrolo prisotnih, tem bolj stopa v ospredje vprašanje zaupanja in kredibilnosti.¹⁴ Vodstva podjetij utemeljujejo nezaupanje v zvezi z delom na domu tudi s tem, da je to delo le za tiste, ki so se že izkazali na svojem dosedanem delovnem mestu.

S širjenjem teledela se pojavlja tudi upravljanje na daljavo, teledirigiranje. Pri tem pa je vprašljiva težnja, da bi nadrejeni svoje teledelavce vse bolj (učinkovito) nadzorovali pri njihovem delu na domu, nekako takole: "Vaš šef bo lahko videl, kako delate v svoji domači pisarni, a tudi vi boste lahko videli njega" (Shaw, 1996: 40). Tako nakazana tolažilna uravnoteženost še vedno odstopa od temeljne razvojne usmeritve k vse večjemu vrednotenju človekove zasebnosti in samostojnosti.

---

¹³ Vendar je treba pripomniti, da tako v Kopru kot v Ljubljani in drugod tudi nekatera računalniška podjetja (Hermes softlab) ne sprejemajo takšnega načina dela in terjajo redno fizično prisotnost zaposlenih.

¹⁴ Pri tem je treba upoštevati, da pripadamo tistemu predelu evropskega kontinenta (južna Evropa), za katerega je značilna relativno nizka kredibilnost v odnosih med partnerji. To nam je bilo doslej poznano kot problem nezanesljivosti in neodgovornosti, kot t. i. bizantinizem na Balkanu; danes razkrivamo, da gre za širše, južno-evropske in mediteranske dimenzije tega problema. V raziskavi, ki je bila opravljena v okviru European University Institute v Firencah (glej EUI Working Papers in Political and Social Sciences, Florence), tudi naši zahodni sosede primerjalno v evropskem kontekstu zelo nizko ocenjujejo svojo lastno kredibilnost. Izkušveno to velja tudi za Grčijo (kar se kaže tudi že v prvih stikih občine Koper z občino Krif), Španijo, Portugalsko in druge.

Ostaja torej še odprto vprašanje, koliko se bosta sedanji hierarhični red in nadzor, ki sta značilna za delovne organizacije, z novo tehnologijo razširila tudi na bivalno okolje.¹⁵

Preostanejo nam vsaj trije dejavniki, od katerih bo odvisna hitrost razširjanja teledela na domu:

1. stroškovna dostopnost potrebne opreme za teledelo,
2. usposobljenost delavcev, dosežena raven znanja in
3. občutek odgovornosti in samodisciplina, ki sta predpostavki za povečano zaupanje in zmanjšan nadzor nad zaposlenimi.

Ob tem pa je potrebna še razpoložljivost potrebnih prostorov idr.

Na splošno pa velja, da je posameznik zmeraj manj vezan na trajno in izključno zaposlitev le v eni delovni organizaciji; vedno bolj pa kar on sam postaja izhodišče. Primerna partnerstva izbira za toliko časa, kolikor to ustreza njegovim delovnim nalogam in programu. V dolgoročni perspektivi se torej krepi moč posameznika in usmeritev k domocentričnosti. Vendar pa se ob takšni splošni usmeritvi vse bolj zaostrejuje vprašanja o izgubljanju delovnih mest ter vse večji brezposelnosti zaradi konkurence v kontekstu globalizacije.

Teledelovni centri v soseskah kot nova možnost in izziv za urbanistično planiranje

Tako kot je nasploh značilno, da informatizacija prehitveva dejansko prakso urbanističnega in prostorskega planiranja, tako se to kaže tudi v zvezi z razširjanjem in prostorskim umeščanjem teledela. Pri tem mislim predvsem na dejstvo, da se pri nas še ni uveljavila ideja o teledelovnih centrih v soseskah oziroma stanovanjskih naseljih. Takšni centri že delujejo v nekaterih razvitih državah in v zvezi s tem so bile opravljene raziskave, ki nam kažejo na - sicer precej diferenciran - odnos prebivalcev do takšnega zblíževanja dela in bivanja. Takšen center nudi delovne prostore več različnim, medsebojno sicer neodvisnim dejavnostim na prikladni lokaciji v bližini bivališč teledelavcev. Njihov pomen pa lahko presojamo tako v širšem kontekstu oživljanja stanovanjskih sosesk in kot ekološko pridobitev zaradi zmanjševanja prevozov na delo, kot tudi glede na ekonomsko racionalizacijo delovanja, ki se kaže v manjših stroških zaradi skupne rabe določenih naprav (npr. fotokopirni aparati, računalniki, faksi idr.); nenazadnje pa gre tudi za določene prednosti z bolj osebnega in družinskega vidika, npr. večja možnost stikov z drugimi ljudmi (v nasprotju od izoliranosti, ločenosti od drugih, kadar delajo na domu)¹⁶.

¹⁵ Tudi sindikati po svetu doslej niso podpirali teledela na domu. Sindikalni voditelji so bili namreč prepričani, da bi se s širjenjem takšnega načina dela povečevala atomiziranost delavcev, s tem pa bi se zmanjšale možnosti za njihovo organiziranje in njihov vpliv.

¹⁶ Delo v teledelovnem centru v soseski sicer ne more zagotoviti druženja s poklicnimi kolegi ali celo s tistimi, ki so angažirani na prav določeni nalogi v podjetju. Vključevanje v takšen center pač temelji na načelu teritorialne bližine, ne pa delovne specializacije. Zato potreba po - vsaj občasem - shajanju sodelavcev, specialistov, vključenih v določene projekte, še naprej ostaja. Glede na to torej teledelovni centri ne nadomeščajo, temveč bolj dopolnjujejo shajanje in delo v podjetju.

Dosedanje raziskave v Kanadi in v ZDA so pokazale precej različne stopnje zainteresiranosti za delo v takšnih teledelovnih centrih. Na splošno so teledelavci za to bolj zainteresirani kot pa samostojni podjetniki, ki delujejo na domu (Home-Based Business Operators), ženske se bolj zanimajo za to obliko delovanja kot moški ipd. Pri vsem tem pač prihajajo do izraza različne vloge in potrebe z vidika družine in tudi z vidika opravljanja poklicne dejavnosti.

Ob treznem upoštevanju tako diferenciranega odnosa do možnosti dela v teledelovnih centrih, le-ti lahko predstavljajo pomembno novost v našem urbanizmu. To lahko podkrepim s tem, da jih je mogoče uvajati v povezavah z drugimi dejavnostmi in institucijami na ravni soseske, kot npr. z osnovno šolo, katera na splošno predstavlja izhodišče za oblikovanje soseske. Poleg nje pa se lahko v različnih kombinacijah upošteva še otroške vrtce, kopirnice z možnostjo namiznega založništva, kurirske storitve, lasersko tiskanje, faksiranje dokumentov, možnosti za rekreacijo ipd. V Severni Ameriki je že uspešno preizkušena varianta vključevanja gospodarskih aktivnosti v stanovanjska območja, tudi ta, da mala podjetja najamejo pisarne in pridobijo določeno podporo svojemu osebju v predmestnih nakupovalnih središčih za pavšalno mesečno najemnino. Neodvisno od tega pa včasih lokali, ki so bili odprti za fotokopiranje postajajo nekakšni komunikacijski centri, kjer si mali podjetniki lahko najamejo potrebni računalniški čas in so jim na voljo druge potrebne naprave in storitve (Gurstein, 2001: 174).

V mednarodnem merilu so nam na voljo določene izkušnje specifičnih programov mešane rabe in revitalizacije stanovanjskih območij v več državah. S takšnim namenom so npr. 1978 leta v Parizu lansirali program, s katerim so začeli uveljavljati t.i. Hotels Industriels. Pri tem gre za pripravo oz. ureditev prostorov za fleksibilno in mešano rabo za več najemnikov, v katerih se odvijajo proizvodne dejavnosti, in so locirane znotraj posameznih pariških delavskih okrožij. Znotraj teh okrožij tako prihaja do strnitev in mešanja različnih ateljejev, v katerih se odvijajo dejavnosti, kot so tiskanje, obdelava lesa, video produkcija, razvoj programske opreme in grafični studii v povezavi s stanovanji, dnevnimi in varstvenimi centri, trgovinami, pisarnami, šolami in parkom. Mesto je prispevalo k uresničevanju tega projekta s tem, da je v posameznih primerih dalo na razpolago zemljišče v mestni lasti in pospešilo postopek za pridobitev potrebnih dovoljenj in ureditev mestnih regulativov.¹⁷

Prikazane mednarodne izkušnje in projekte sem predstavil zato, da bi - čimbolj realistično, razčlenjeno in diferencirano - lahko splošno tematiko teledela približali in konkretizirali z vidika prostorske organizacije in revitalizacije stanovanjskih naselij pri nas. Tako se nakazujejo določene možnosti, da se vsaj zapoznelo odzovemo na proces informatizacije tudi v prostorskem planiranju. Hkrati pa je to izziv za še bolj konkretne preučitve npr. po posameznih soseskah oz. naseljih pri nas.

Kot bomo videli, gre še za vrsto drugih neodvisnih pobud in projektov, npr. pod oznako "telehiša" (tudi - "telecottage"), ali za informacijske centre npr. v krajev-

---

¹⁷ Podobna prizadevanja najdemo v Italiji, kjer so uvajali "delovne četrti" in "obrtniške vasi" kot način za gospodarsko revitalizacijo, pri kateri so uveljavljali visoko kakovost in male proizvodne enote. V Kanadi pa je šlo še za podobna prizadevanja pod imenom "hibridni razvoj stanovanjskih območij" (Hybrid Residential Development), ki so ga načrtovali tako, da je hkrati vključeval stanovanjske in poslovne prostore in dejavnosti.

nih skupnostih, za internetne kavarne (tudi - "cybercaffe"), v skromnejši obliki tudi za "e-točke" idr. V tej točki naj omenim še prizadevanja, da bi znotraj posameznih stanovanjskih območij organizirali skupno rabo avtomobilov, t.i. car sharing. Vendar v praksi te zamisli in takšne poizkuse obravnavajo preveč vsakega samega zase, čeprav bi jih lahko povezovali s hkratnim uvajanjem teledelovnih centrov. Ne da bi omejevali raznovrstne pobude, bi bilo potrebno vsaj z vidika prostorskega planiranja le-te povezovati in jih nadgrajevati tako, da bi izoblikovali značilne vzorce kombiniranja funkcij v večnamenskih prostorih oz. središčih¹⁸.

Prostorsko-časovna organizacija teledela v bivališču

Čeprav gre za razmeroma kratko življenjsko dobo in majhno razširjenost teledela, je v mednarodnem merilu že na voljo nekaj ugotovitev, na katere se je mogoče opreti v nadaljnjem načrtovanju stanovanj in vsakdanjega življenjskega okolja na podlagi nove informacijske in komunikacijske tehnologije.

Teledelo na domu se - kot kažejo dosedanje izkušnje po svetu in pri nas - skoraj praviloma odvija v že vnaprej opredeljenih in razpoložljivih prostorih, ki niso bili načrtovani in zgrajeni za tak namen. Zato se mora teledelo umeščati v že obstoječa stanovanja in zgradbe; le malokdaj pa lahko teledelavci izbirajo svoje bivališče prav glede na to dejavnost ali pa celo načrtujejo gradnjo novega. Pač pa prihaja potem do nenehnih sprememb v življenjskem ciklusu družine. Z vse večjim številom in deležem teledelavcev med vsemi aktivnimi prebivalci pa lahko pričakujemo, da se bodo postopoma povečevale možnosti izbire med razpoložljivimi stanovanji kot tudi možnosti vplivanja na njihovo načrtovanje.¹⁹

Gre tako za fizično kot za družbeno oziroma vedenjsko razsežnost, tako za prostorsko kot za časovno ločevanje in prežemanje funkcij. Vse to pa nakazuje veliko različnih kombinacij, ki so bolj ali manj primerne za različne faze družinskega ciklusa ter za različne sloje prebivalcev in tipe zgradb in naselij. Ločevanje in prežemanje med teledelom in družinskim življenjem znotraj bivališča kaže na nenehna nihanja, tako da ne gre preprosto za alternativo med njuno popolno ločitvijo in prežetostjo. Možnost prostorsko-fizične ločitve zmanjšuje nasprotja in zahtevnost glede vedenjskih omejitev, ki jih sicer teledelo terjaja od članov gospodinjstva. Vendar izkušnje kažejo, da se delo v skupnih prostorih ne pojavlja nujno zaradi pomanjkanja prostora. V večini primerov si teledelavci sicer želijo urediti posebno delovno

¹⁸ Pri nas so že pred več desetletji poskusno uvajali t.i. proizvodne celice, ki jih je zasnoval prof. Janez Peklenik, npr. v hribovitih predelih slovenske Koroške, pri čemer pa je šlo seveda bolj za ohranjanje in oživljanje podeželja, brez današnje telekomunikacijske tehnologije. Tudi t.i. dislocirane obrate posameznih tovarn na vseh območjih Slovenije bi bilo mogoče preusmerjati v teledelovne centre.

¹⁹ Viktor Pust, Richard Sendi in sodelavci (1997) so pri slovenskih gradbenih podjetjih preverjali, če pri svojem načrtovanju stanovanjskih prostorov predvidevajo tudi kakšen delovni prostor. Dobili so negativen odgovor razen pri Gradbenem podjetju Grosuplje. Pri njih so sicer upoštevali takšno potrebo pri gradnji na Galjevici, vendar hkrati ugotavljajo, da ni dosti želja po takem prostoru. Kljub temu pa so avtorji prepričani, da se bo število delavcev na domu v Sloveniji povečalo v proizvodnih in v servisnih dejavnostih. Pri tem kot razlog na prvo mesto postavljajo - naraščanje obsega pogodbenega in priložnostnega dela.

sobo, za kar je potrebnega več prostora in fizična razmejitev (npr. ko gre za poslovne sestanke in komunikacije). Moški bolj težijo k takšnim rešitvam. Ženske pa se prostorsko manj izločajo in bolj upoštevajo potrebo po bližini z otroki in po vključenosti v gospodinjska dela v celotnem stanovanju; včasih izberejo za svoj delovni prostor celo kuhinjo. Samci imajo včasih posebno delovno sobo, hkrati pa bolj sproščeno uporabljajo večji del svojega samskega stanovanja kot delovni prostor.

Na podlagi opravljenih raziskav na švedskem so Wikström, Linden in Michelson (1998: 145) prišli do naslednje posplošitve o stopnjah prostorskega ločevanja teledela. Nakazali so pet značilnih stopenj, in sicer:

1. brez stalnega delovnega prostora,
2. stalni delovni prostor v sobi, ki se uporablja tudi za druge aktivnosti (spalnica, dnevna soba idr.),
3. delovna soba, ki je prehodna ali odprto povezana z ostalo zgradbo,
4. posebna delovna soba znotraj bivališča,
5. posebna delovna soba v posebnem delu bivališča ali v njegovi bližini.

Že takšna razčlenitev nam nudi širši pregled možnosti, čeprav najdemo v vsakdanjem življenju še vrsto kombinacij. Včasih se opravlja teledelo v najbolj odmaknjenem prostoru, včasih pa tudi v bližini kuhinje in dnevnice.

Penny Gurstein (2001) je na osnovi svojih raziskav v Kanadi in ZDA predstavila štiri značilne tipe ureditve oz. kombinacij bivalnih in delovnih prostorov. Pri tem lahko delo povsem prevladuje, lahko gre za bolj ali manj popolno združitev delovnih in bivalnih prostorov, za njihovo ločitev znotraj bivališča, nazadnje pa še za možnost oz. situacijo, ko so delovni prostori urejeni posebej na osrednji lokaciji, in to za več domovanj skupaj.

TIP 1: Delo prevladuje nad bivanjem doma in pušča le malo prostora za dejavnosti, ki niso povezane z njim. Ta tip je značilen predvsem za samske osebe in pare brez otrok.

Primeri tega prvega tipa so: a) dom znotraj delovnega studia, b) bivanje in delo skupaj v podstrešnem studiu in c) primer delne ločitve sproščanja in druženja znotraj skupnega prostora.

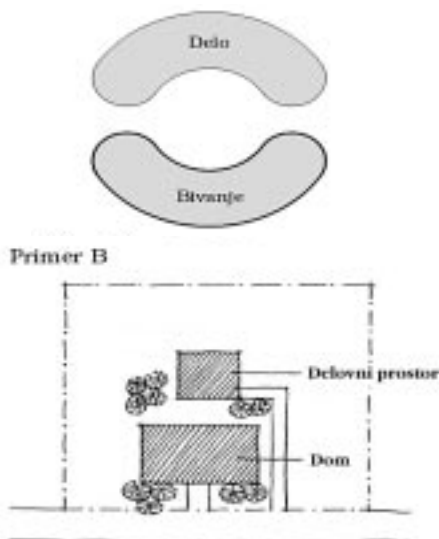
TIP 2: Del domačega okolja se prepleta z delom, vendar obstajajo različne stopnje ločenosti med obema sferama, hkrati pa ni vmesnega prostora med delom in bivanjem na domu. Ta tip je značilen za delavce na domu z otroki, ki si želijo tesnega stika s starši.

1031

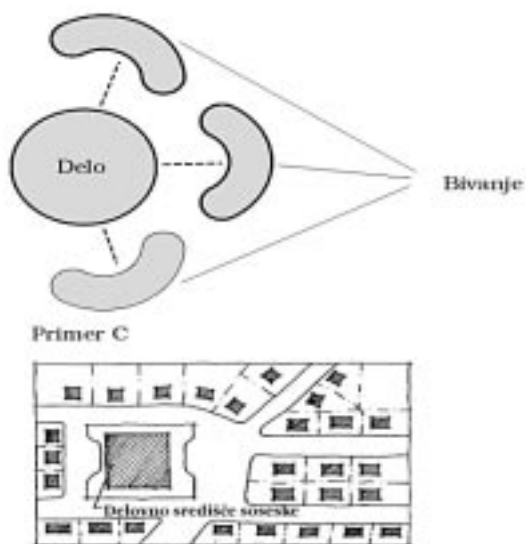
Primeri drugega tipa sta: a) delovni prostor je vključen v dom, sicer blizu drugim dejavnostim na domu, vendar fizično ločen, in b) delovni prostor je znotraj doma ob glavnem vhodu, obstaja pa tudi možnost za posebni vhod.

TIP 3: Bivanje in delo sta fizično ločena in imata različne vhode, vendar sta v isti stavbi ali na isti parceli. Ta tip ureditve si želijo predvsem delavci na domu z otroki, ki jih redno obiskujejo stranke in bi radi imeli visoko stopnjo ločenosti od dogajanja doma.

Primer tretjega tipa sta: a) vertikalna ločitev doma in delovnih prostorov, zadnji se nahajajo v pritličju dvoetažne hiše z lastnim vhodom z ulice; delovni prostori vključujejo poljavno območje za poslovna srečanja s strankami in zasebni prostor za delo doma; tako ima delavec pogled tako na ulico kot na zasebno dvorišče, zasebni in poslovni vhod pa sta fizično ločena, b) delovni prostor je v ločeni zgradbi, npr. v preurejeni garaži, s posebnim vhodom z ulice.

TIP 4: Delovni prostor je fizično ločen in je skupen za več gospodinjstev. Čeprav ta različica upošteva tako potrebo po zasebnem kot skupnem, hkrati odstopa od današnjih vzorcev stanovanjske gradnje (v Severni Ameriki), ki med drugim temelji na coniranju.

Vir: (za vse štiri tipe) Gurstein, 2001: 139-143.

Primeri četrtega tipa so: a) kopičenje (grozdenje) bivanja, dela in rekreacije v stanovanjskem naselju, pri čemer je skupni delovni center sicer ločen od stanovanj, vendar neposredno ob družbenem oz. rekreacijskem centru naselja; posamezni delovni prostori se razlikujejo glede na potrebe uporabnikov, so pregrajeni in jih je mogoče zakleniti;

b) skupni delovni prostor je v zgradbi, ločeni od stanovanj, ki jih lahko, za razliko od prejšnjega primera, najamejo tudi ljudje, ki ne živijo v tem naselju; s tem se naselje odpira širši javnosti;

c) kopičenje (grozdenje) dela v delovnem centru, vključno z drugimi funkcijami soseske; takšen delovni center naj bi pritegoval večje število potencialnih delavcev, ki lahko pridejo na delo peš. Center bi nudil podporne storitve za male podjetnike, med drugim otroški vrtec, kavarno, trgovino z mešanim blagom itd.

Sicer pa so dosedanje raziskave teledela pokazale, da imajo teledelavci že dokaj izoblikovane predstave in pričakovanja o tem, kakšni naj bi bili za njih primerni delovni prostori.²⁰

Hkrati s tem pa seveda prihaja tudi do velikih sprememb na sedežih podjetij. V zvezi s tem poročajo o dramatičnem zmanjševanju pisarniškega prostora. Na podlagi nove tehnologije, ki omogoča delo kjerkoli, podjetja vse bolj računajo na mobilno delovno silo. Delo je vse bolj organizirano na osnovi projektov in glede na to tudi klasične pisarne nadomeščajo sobe, ki so namenjene posameznim projektom, podobno kot imajo univerze v kampusih seminarske sobe, prostore za medije ter prostore za delo in druženje osebja. Posameznik namesto samostojnega pisarniškega prostora dobi omarico, v katero shrani svoje osebne stvari. Ob tem pa si lahko izbere primeren prostor za osebno delo, ki je morda v medijskem centru z vso potrebno opremo, lahko je to tudi prostor, ki je namenjen za projektne skupine in se da v njem organizirati sestanke.

Sicer pa se gospodarske organizacije ob vse večji mobilnosti svojih sodelavcev usmerjajo v širši prostor in računajo tudi na njihovo občasno dejavnost v hotelih, v univerzitetnih kampusih, na letališčih in drugod, kjer lahko v hipu vzpostavijo vse potrebno, da opravijo pisarniško delo brez pisarne ali pa s t.i. virtualno pisarno.

Medtem ko te spremembe večinoma ocenjujejo kot pridobitev (zmanjšanje stroškov) za podjetja, pa je z vidika mesta kot celote - to velja tudi za koprski primer - pomembno, da lahko le-te še bolj omrtvijo osrednje mestno območje. V Kopru je že doslej prihajalo do praznjenja starega mestnega jedra; sedanji trend v svetu, ki kaže na upadanje potreb po pisarnah ter sproščanje vse večjega deleža pisarniških površin, pa nakazuje, da se bo ta problematika prostorsko razširjala tudi na novejša poslovne mestne predele. Medtem ko avtorji (npr. Gray idr., 1993) prikazujejo, kako teledelavci v Evropi in Ameriki prevzemajo nase pomemben del stroškov in pomagajo organizacijam prihraniti milijarde dolarjev letno za najemnine, davke in prevozne stroške, ostajajo prikriti negativne posledice na ravni mesta ali občine kot celote.

Poenostavljena pričakovanja in dejanske posledice

Za razliko od precej poenostavljenih predstav o družbeno-prostorskih posledicah teledela (racionalizacija z vidika stroškov, zmanjševanje prevozov na delo in s tem ekološke izboljšave) so v okviru evropskega združenja Telecities²¹ opozorili na nevarnost, da lahko teledelo vodi tudi do nezaželenih posledic. Kot ugotovitev, ki

---

²⁰ Te raziskave so bile opravljene predvsem v Severni Ameriki; vprašanci pa izpostavljajo zahteve po naravni svetlobi ter vizualni in zvočni zasebnosti, po ustreznih shranjevalnih prostorih, priključkih na električne in druge napeljave, po ventilaciji ipd. Večinoma izražajo svoje prepričanje, da kot plačani, zaposleni delavci ne bi mogli uspešno delovati v prostorih, ki bi jih hkrati rabili tudi za druge dejavnosti, čeprav številni med njimi sedaj delajo v takšnih razmerah. Večinoma bi tudi želeli imeti več prostora, kot ga imajo; pri tem raziskovalci ugotavljajo, da ima primeren prostor po mnenju večine površino od 18 do 22 m²

²¹ Iz Slovenije je v združenje Telecities vključena Goriška e-regija, ki ima status opazovalke (vključuje mestno občino Nova Gorica, občini Šempeter in Brda).

je ključnega pomena, izpostavljajo, da družbeno izključene oziroma marginalizirane kategorije prebivalcev, kot so ljudje s telesnimi in duševnimi motnjami, ženske ter ljudje v najrevnejših območjih mesta, niti ne želijo delati doma, temveč prej želijo "priti ven iz hiše". Pričakujejo namreč, da jim lahko delovno mesto nudi večjo oporo za njihove potrebe, pa tudi njihove stanovanjske razmere niso primerne za delo na domu (dragocenejša oprema npr. ni varna pred vlomi ipd.).

Teledelo lahko negativno vpliva na porazdelitev zaposlenih v mestu. S tem ko se zaposleni z višjo stopnjo izobrazbe vozijo na delo od daleč in iz širšega zaledja, hkrati v mestu nastajajo koncentracije tistih z nizkimi kvalifikacijami, brezposelnih in revščine. To, kar je že sedaj problem npr. v Piranu pa tudi v Kopru in Izoli (vsaj z vidika prizadevanj za revitalizacijo mesta) in drugod, se lahko torej z večjo razširjenostjo teledela še zaostri.

Hkrati pa bodo, z večjo prisotnostjo teledelavcev v krajih izven občinskega središča, ti kraji pridobili kvalificirane posameznike, ki bodo usposobljeni ne le za svoje lastno delo, temveč tudi za uveljavljanje pobud in za večjo prodornost v zvezi s potrebami kraja kot celote (že doslej je bila prisotnost posameznih izobražencev odločilna, ko je šlo npr. za to, da so v krajevni skupnosti Bertoki uspeli s pritožbo na ustavnem sodišču v zvezi z okoljsko problematiko). Širša razmeščenost izobražencev na osnovi nove informacijske tehnologije bo torej v tem smislu lahko še bolj zmanjšala dosedanje razlike med mestom in podeželjem.

Po vseh pričakovanjih in razpravah o tem, kako bo teledelo - kot pravijo Wikström et al. - zmanjšalo potrebo po potovanjih, ugotavljamo, da so teledelavci še močno odvisni od avtomobila, tako v mestu kot na podeželju. Časovna in prostorska fleksibilnost se očitno opirata na osebni avtomobil. Za nekatere teledelavce je mobilnost že del njihovega posla. S povečevanjem samozaposlovanja pa omejeni avtorji pričakujejo, da se bodo takšne težnje še krepile. Prevozi med strankami, za katere je značilno, da ne prebivajo ali delajo blizu avtobusnih ali železniških postaj, v času, ko gre za vse bolj individualizirane programe dela, terjajo bolj osebno ureditev potovanj. Četudi preživijo več časa doma, njihovo delo terja večjo prostorsko mobilnost (npr. pogostejšo rabo avtomobila za prevoz na poslovna srečanja neposredno od doma, namesto da bi se jih udeležili na sedežu delodajalca). Policentrična prostorskost njihovega vsakdanjega življenja postane še bolj poudarjena; dom in soseska pa pridobita del svoje nekdanje povezovalne vloge.

Javni promet se ne odvija v skladu s potrebami teledelavcev; za njih je namreč pomembno, da lahko potujejo ob točno določenem času na določen kraj in pri tem ne izgubljajo svojega dragocenega časa. Značilno za velika podjetja po svetu je, da so pogosto locirana na obrobju mesta in da so med njimi redko na voljo neposredne javnoprometne povezave.

Raziskovalci teledela nakazujejo, da bo v prihodnosti več potovanj povezanih s prostim časom in na večje razdalje, manj pa bo rednih prevozov med domom in delovnim mestom. Nasploh bo informacijsko-komunikacijska tehnologija vplivala na to, da bodo ljudje manj potovali iz nuje in več po svoji volji oziroma iz užitka. Toda zelena možnost izbire, kdaj potovati, spet krepi rabo osebnega avtomobila, saj javni promet bolj upošteva značilne konice, redkejši pa je v teku dneva (prav tam: 191).

Marvin (1997: 59) je na podlagi svojih raziskovanj prišel do ocene, da teledelo lahko zmanjša skupno količino potovanj, zmanjša prenatrpanost, zmanjša emisije v prometu in poveča učinkovitost izkoristka goriva, toda prednosti so dosti manjše, kot so pričakovali.²²

Nasploh bo razširjanje teledela lahko na številne načine prispevalo tudi k oživitvi podeželja. Ker telekomunikacije zmanjšujejo potrebo po pogostem potovanju, se s tem zmanjšuje pomen oddaljenosti od mesta. Povečuje pa se možnost, da se npr.:

1. izkoristijo opuščeni in propadajoči bivalni prostori (npr. opuščene osnovne šole, župnišča, prostori krajevnih skupnosti ali t. i. zadružni/ kulturni domovi, kar vse najdemo na koprskem podeželju);
2. da se teledelo ne uvaja le kot alternativa, temveč tudi komplementarno v odnosu do kmetovanja, vrtnarjenja, izobraževanja, številnih rekreacijskih in drugih dejavnosti na podeželju;
3. da večja prisotnost strokovnjakov avtohtonim prebivalcem olajša vzpostavljanje stikov s centri odločanja in viri informacij (seveda če se strokovnjaki razmeroma aktivno vključijo v življenje na vasi);
4. da teledelavci prispevajo k hitrejšemu razširjanju znanja npr. o novi informacijski tehnologiji, o novih rešitvah v gradbeništvu, o stanovanjski kulturi ipd.;
5. da računalniško in komunikacijsko opremo, ki je predvsem namenjena izobraževalnemu delovanju na osnovnih šolah, uporabljajo na področju lokalne samouprave in civilnodružbenega udejstvovanja tudi drugi prebivalci.

Pri tem lahko pričakujemo veliko raznovrstnost kombinacij časovnih, prostorskih in vsebinskih razsežnosti dela in bivanja ter hibridizacijo dela in rekreacije, npr. teledelo v počitniških hišicah v povsem nerednih intervalih in izmenično z delom in/ali bivanjem v mestu. Natančnejša raziskovanja pri nas in v svetu pa bodo šele omogočila nadaljnjo konkretizacijo nakazanih usmeritev.

Ker je glavna pozornost v zvezi s teledelom zamejena na spremembe, ki zadevajo razmerje med delom in bivanjem v lokalnem merilu, je treba opozoriti, da se teledelo vse bolj pojavlja tudi v kontekstu globalizacije. To je povezano z dejstvom, da vse večji delež gospodarskih dejavnosti nima več svoje fizične pojavnosti, tako da jih označujejo tudi kot breztežno gospodarstvo (weightless economies, Quah, 1997). Gre za dematerializacijo razvitega gospodarstva, ki temelji na digitalizaciji, in tako olajšuje prenašanje posameznih opravil na druge lokacije v globalnem kontekstu (Mitter, Efendioglu, 1997).

Ugotovljeno je bilo, da se najbolj spreminjajo tiste panoge, ki so tradicionalno nudile delo ženskam; pri tem gre za polkvalificirana, repetitivna pisarniška dela, kot je npr. računalniško vnašanje podatkov, kar ženske na Kitajskem, v Indiji, na Filipinih in drugod opravljajo za ameriška in evropska podjetja. Nasploh pa so ženske glavni prevzemniki rutinske obdelave informacij.

---

²² V zvezi s tem je še zapisal: "Teledelo omogoča delavcem, da prebivajo na večji oddaljenosti od svojega delovnega mesta na bolj privlačnih in cenejših lokacijah in tako povečujejo potovalne razdalje, kadar se vozijo na delo. Ob tem pa je bolj zaskrbljujoče, da ljudje, ki so se izogibali rabi avtomobila zaradi prenatrpanosti, sedaj začenejo voziti, ker je teledelo zmanjšalo to prenatrpanost. Zmanjšanju rabe goriva in emisij tako sledi večja razpršitev naselitve in latentna poraba" (prav tam).

Upadajoči stroški telekomunikacij imajo svoj vpliv na vse branže gospodarstva, še zlasti pa na storitvene dejavnosti, v katerih je velik delež aktivnih žensk. To pa pomeni, da bodo prav ženske še najbolj izpostavljene pritisku svetovne konkurence, kot so že sicer tudi v bolj tradicionalnih industrijskih dejavnostih, npr. v tekstilni in obutveni industriji (več o tem tudi v Mlinar, 2002, 2003). Primer za to je tudi zapiranje obratov Alpine na Colu in v Gorenji vasi.

Sklepne misli

Zgoraj predstavljena analiza nam nakazuje značilno protislovje: čim bolj se poglobljamo v zastavljeno tematiko, tem bolj razkrivamo, kako smo bili doslej ujeti v poenostavljena gledanja in obravnave. Na vsakem koraku spoznavamo zelene in neželene posledice širjenja teledela, ki ga omogoča nova informacijsko-komunikacijska tehnologija. Nesporno pa je to, da nas tehnološki razvoj prehiteva, še posebej pri "urejanju prostora" in zlasti z vidika stanovanjskega načrtovanja in urbanističnega planiranja.

Počasnejše širjenje teledela, kot je bilo pričakovano, ne pomeni, da kaže dvomiti v dolgoročni trend in v njegov temeljni pomen. Tega prepoznavam v vse večjem sproščanju, v osvobajanju od dosedanjih vezanosti v prostoru in času. Ob objektivnih danostih in zamejitvah pa vse pomembnejšo vlogo dobiva volja posameznika in njegova motiviranost za samostojno, ustvarjalno preživljanje življenja prek dosedanjih ločnic med delom in bivanjem. Pred nami je reintegracija in hibridizacija teh dveh sfer, ki hkrati pomeni njuno vzajemno bogatitev kot tudi zamotano dinamiko medsebojnega prostorskega in časovnega izključevanja.

Upam, da bodo prikazana spoznanja prispevala k ozaveščanju o možnostih optimalne prostorsko-časovne organizacije na ravni bivališča, soseščine, mesta in podeželja in tudi v širšem prostoru v kontekstu utrjevanja nove, informacijske družbe.

Literatura

- Ahrentzen, Sherry Boland (1987): *Blurring Boundaries: Socio-spatial Consequences of Working at Home*. V: Publications in Architecture and Urban Planning, Report R87-4, Milwaukee: University of Wisconsin-Milwaukee.
- Ahrentzen, Sherry (1991): *A Contemporary Building Type for Multiple Residential&Business Use*, Milwaukee, University of Wisconsin
- Corbett, Merlisa (1996): *Telecommuting: The New Workplace Trend*, Black Enterprise, 26 (12)
- Duffy, Francis and Jack Tanis (1993): *A Vision of the New Workplace*, Industrial Development Section, April, 427-432
- Gordon, Gil E. (1997): *Doing the office work without the office*, www.gilgordon.com/downloads/officework.txt
- Gray, Mike, Noel Hodson, Gil E. Gordon (1993): *Teleworking explained*, Chicester, N. Y., Wiley

- Gunnarsson, Ewa in Huws, Ursula (ur.) (1997): *Virtually Free: Gender, Work and Spatial Choice*, Stockholm, Swedish National Board for Industrial and Technical Development
- Gurstein, Penny (1991): *Planning for Telework and Home-based Employment: A Canadian Study on Integration of Work into Residential Environments. Summary*. Vancouver: University of British Columbia.
- Gurstein, Penny et al. (1995): *Planning for Telework and Home-based Employment: A Canadian Survey on Integration Work into Residential Environments*, University of British Columbia, CMHS and SCHL, Centre for Human Settlements
- Gurstein, Penelope Cheryl (2001): *Wired to the World, Chained to the Home*. Vancouver: UBC Press.
- Hall, Peter (1999): *The Future of Cities, Computers, Environment and Urban Systems*, 23 (3): 173 - 185.
- Handy, Susan L., Patricia L. Mokhtarian (1995): *Planning for Telecommuting*, *Journal of the American Planning Association*, Vol. 61, No. 1, 99-111
- Hayden, Dolores (1984): *Redesigning the American Dream: The Future of Housing, Work and Family Life*. New York: W. W. Norton.
- Hennan, David A. (1991): *The New Corporate Frontier*, New York, McGraw Hill
- Jereb, Eva (1999) *Organiziranje teleskupine*, *Organizacija*, l. 32, št. 6, str. 343-348
- Kos, Drago (1987): *Spreminjanje razmerja med delovnim in bivalnim okoljem*. Magistrska naloga, Ljubljana: FSPN.
- Kraut, Robert et al. (1998): *Internet Paradox: A Social Technology that Reduces Social Involvement and Psychological Well-Being?* *V: American Psychologist*, 53 (9): 1017-1031.
- Kroflič, Marjan in Uršič, Cveto (2002): *Internet in invalidi: možnosti povezovanja invalidskih organizacij prek interneta*. Ljubljana: Zveza delovnih invalidov Slovenije.
- Marvin, Simon (1997): *Environmental Flows: Telecommunications and the Dematerialization of cities?*, v: *Futures*, vol. 29, no. 1., str. 47-65
- Marvin, Simon (1997): *Telecommunications and the Urban Environment : Electronic and Physical Links*, v: Peter Droedje (1997)
- Mega, Voula (ur.) (1996): *Innovations for the Improvement of the Urban Environment: Austria - Finland - Sweden*, Dublin. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
- Mitchell, William J. (1995): *City of Bits: Space, Place, and the Infobahn*. Massachusetts: Institute of Technology.
- Mitter, Swasti, Umit Efendioglu (1997): *Teleworking in a Global Context*. V NUTEK (1997) *Virtually Free? - Gender, Work and Spatial Choice*, 13 - 20. Stockholm: Swedish National Board for Industrial and Technical Development.
- Mlinar, Zdravko (2002): *Kako (naj) se vključujemo v globalno informacijsko družbo?*, *Žirovski občasnik*, 23 (32), 7-16
- Mlinar, Zdravko (2003): *Od trpnega sprejemanja krajevnih danosti k dejavnemu vstopanju v svet*, intervju, *Žirovski občasnik*, 33, 65-130
- Moran, Rosalin (1992): *The Electronic Home: Social and Spatial Aspects*. Dublin: European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions.
- Nie, Norman H., and Erbring, Lutz (2000): *Internet and Society: A Preliminary Report*. Stanford: Institution for the Quantitative Study of Society.
- Niles, Jack (1985): *Teleworking from Home*. V: Tom Forrester (ur.), *The Information Technology Revolution*. Massachusetts: Institute of Technology.
- Palm, Lindtñ (1997): *Teleworkers use of home space: An Architectural Perspective*. V Gunnarsson, Ewa, Ursula Huws, (ur.): *Virtually Free: Gender, Work and Spatial Choice* Stockholm: Swedish National Board for Industrial and Technical Development.
- Pust, Viktor, Richard Sendi et al. (1997): *Izhodišča za raznolikost stanovanjske gradnje in*

- smernice za načrtovanje glede na razvojne spremembe v kvaliteti bivalnega okolja, Ljubljana, FA in UIRS
- Taylor, J. (1995): The Networked Home: Domestication of Information. *RSA Journal*, CXLIII, 5458, April
- Trček, Franc (1998b): Delovno okolje v mestni občini Koper: razvojni trendi in nastavki za razvojne strategije. V Balaban et al., *Razvojni projekt 2020*.
- Trček, Franc (1998a): Delovno okolje v Mestni občini Koper: Stanje, problemi, razvojni trendi. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Inštitut za družbene vede - Center za prostorsko sociologijo.
- Vehovar, Vasja in Robinšak, Matjaž (2002): *Teledelo v Sloveniji: RIS 2002*. Ljubljana: FDV.
- Wellman, Barry (1997): *An Electronic Group is Virtually a Social Network*, Canada, University of Toronto, <http://www.chass.utoronto.ca/~wellman/publications>
- Wellman, Barry, Milena Gulia (1997): *Net Surfers don't Ride Alone: Virtual Communities as Communities*. Toronto: Department of Sociology and Centre for Urban and Community Studies, University of Toronto, <http://www.chass.utoronto.ca/~wellman/publications>
- Wellman, Barry, Caroline Haythornthwaite (2002): *The Internet in Everyday Life: An Introduction*. Oxford: Blackwell, <http://www.chass.utoronto.ca/~wellman/publications>
- Wikström, Tomas, Karin Palm Lindtén, William Michelson (1998): *Hub of Events or Splendid Isolation: The home as a context for teleworking*, Toronto, KFB, University of Toronto.